

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА „КЛАСИЧЕСКИ ИЗТОК“
СПЕЦИАЛНОСТ „ИНДОЛОГИЯ“

Антония Иванова Начева

**КОНЦЕПЦИЯТА *АНАНДАМАЯ КОША* СПОРЕД АДИ ШАНКАРА
АЧАРЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд, представен за придобиване на образователната
и научна степен „доктор“ по професионално направление: 2.1.
Филология, Докторска програма „Литература на народите на Европа,
Америка, Африка, Азия и Австралия“ (Индийска литература и култура)

Научен ръководител:

проф. д-р Милена Братоева

София, 2024

Дисертационният труд се състои от увод, пет глави, заключение и библиография. Обемът на изследването е 365 страници, от които 351 страници са основен научен текст. Библиографията обхваща 178 заглавия, от които 14 са на български автори.

Докторантката е зачислена в редовна докторантура към катедра „Класически Изток“ в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ на 10.02.2020 г. и отчислена с право на защита на 10.02.2023 г.

Съдържание:

1. Характеристики на дисертационния труд.....	3
Обект и предмет на изследването.....	3
Актуалност.....	8
Цели и задачи.....	10
Обхват и Методология	13
2. Структура и съдържание на дисертацията.....	16
Първа глава.....	16
Втора глава.....	17
Трета глава.....	22
Четвърта глава.....	28
Пета глава	32
Заключение и научни приноси.....	36
3. Приложимост на дисертационния труд.....	37
4. Насоки за бъдещи разработки по темата на дисертационния труд.....	38
5. Публикации по темата на дисертационния труд.....	39
Цитирани източници.....	40

1. Характеристики на дисертационния труд

Обект и предмет на изследването

Човешкото същество въплъщава в себе си многопластовите и безкрайни измерения на физическото, психическото, интелектуалното и казуалното битие. Човекът е обект на изследване в различни научни дисциплини като психология, медицина, неврология, биология и химия, но също така и в редица философии, мистични и езотерични течения. Съществуват вдъхновяващи илюстрации на герои, пример за подражание, напътствия за вътрешно развитие, усъвършенстване и правилен, водещ към благополучие начин на живот в религиите на различни култури, техните епоси и свързани митологии. Във всички познати ни поезия, проза, приложни изящни изкуства, човекът е обект на рефлексия и експресия.

Погледът към вътрешната структура и природа на човека, който настоящата дисертация предлага, ни води повече от 1200 години назад, към древните, но непреходни коментари на свещените текстове на Ади Шанкара Ачаря.

Шанкара и монистичната, недуюалистичната философия на адвайта веданта, която се намира в запазените негови коментари и произведения, имат дълбок и траен ефект в контекста на индийската философия и религия. Те са създали основата за много изследвания и тълкувания в следващите векове.

Шанкара изследва измеренията на човешкото същество и природата на съществуването му в своите произведения и в коментарите си на основните Упанишади, *Брахмасутра* (Brahmasūtra) и *Бхагавадгита* (Bhagavadgītā) в рамките на недуюалистична, монистична школа на адвайта веданта, която придобива завършения си облик в неговите коментари и

произведения. Той създава доктрината за петте вместилища или *панчакоша* (pañcaśośa), която обхваща аспектите на аза във вътрешността на човек, микрокосмоса, огледални на пластове на външната вселена, макрокосмоса. Тези вместилища са част от три тела – грубо, фино и каузално, и описват функционирането на съзнанието през тялото (*атман*).

Обект на настоящата дисертация е доктрината *панчакоша* или тази, описваща петте вместилища на аза в коментарите на Шанкара и създадената от него философска школа на адваита веданта. Тази доктрина е изложена в пълнота в коментара на Шанкара към *Таиттирия упанишад* (Taittirīya Upaniṣad), втора глава, посветена на блаженството *Анандавалли*, (Ānandavallī), където се въвеждат петте *атмана* (аза), вмъкнати едно под друго и имащи формата на човек (*пуруша*). Петте *коша* са описани като обект на медитация чрез познание и аскеза, постигане и отхвърляне и във втора глава *Бхригувалли* (Bṛhguvallī.) на ТУ. Коментарът на Шанкара върху *Гаудападакарика* (Gauḍapāḍakārikā) на *Мандукия упанишад* (Māṇḍūkya Upaniṣad) също съдържа разясняване на концепта, като са описани и трите тела с тяхното философско значение, в трактатите от традицията *пракаранагрантха* (prakaraṇagrantha)¹, *Атмабодха* (Ātmabodha) и *Вивекачудамани* (Vivekaśūḍāmaṇi), приписвани на Шанкара.

Атман, въплътен в живата форма на индивидуалното същество, *дживатма* (jīvātmā)², се разглежда във философията на адваита веданта като присъстващ в поредица от вместилища (*коша*) или последователни тела, представляващи многото варианти на неговото проявление. Отъждествяването с *коша* държи човек в невежество по отношение на истинската му природа, която е непроменливо блаженство (ānanda).

¹ Въвеждащи текстове към веданта.

² Живото същество или индивидуална душа, която в обусловеното състояние на материалното съществуване приема материално тяло в някой от безбройните видове живот. (вж. страницата с речника от *Śrī Bṛhad-bhāgavatāmṛta* или *Есенциалният нектар на Bhāgavatam*.)

Преодоляването на вътрешното невежество включва отхвърляне на отъждествяването с ограничаващите допълнения (*коша*) чрез апофатния принцип *не това, не това* (*neti, neti*, БАУ 3.9.26; 4.2.4; 4.5.15) с помощта на вътрешния свидетел *атман* (АБ 18, ВЧ 210, 320, РВ 10.129.7). Въпреки че са продукт на невежеството, всяка *коша* съдържа в себе си, като своя първопричина и същност, *атман* и неговата жизнената съзнателна енергия на *атмачаитаня*³ (*ātmachaitanya*, АБ 20), която я прави действена и жива. Преодоляването на идентификацията с *коша* по пътя на знанието и самопознанието води до преживяване на *атман*, който е непроменливо блаженство.

Петте вместилища на аза, петте *атмана* или петте *пуруша* (*puruṣa*) са *аннамая кошa* (*annamayakośa*), определяна като грубо тяло (*sthūlaśarīra*) или състояние на будност (*jāgaritasthāna*); *пранамая кошa* (*prāṇamayakośa*) - жизнената енергия; *маномая кошa* (*manamayakośa*) — мисловната дейност, егото и чувствата; *виджнанамая кошa* (*viññānamayakośa*) — различаването, разбирането и волята или висшият интелект *будхи*. Последните три са определяни като фино тяло (*sūkṣmaśarīra*) или състояние на сън (*svapna*). Петата последна е *анандамая кошa* (*ānandamayakośa*) или вместилището на блаженството, опреляно като причинно тяло (*kāraṇaśarīra*) или състояние на дълбок сън (*suṣupti*). В *Атмабодха* Шанкара добавя, че грубото тяло (т.е. видимото тяло) е мястото на всички преживявания, със съответните им хедонистични тонове на удоволствие и болка, *bhogāyatana*; посредством финото тяло, от друга страна, се определя като средство на преживяване, *bhogasādhā*.

³ Етимологичното значение на *чаитаня* е „съзнание“, „божествено сияние“, „енергия“, „ентузиазъм“. „върховният дух“, разглеждан като същност на всичко, произхожда от *чаитан*, което означава „живо същество“ или „съзнание“.

По пътя на познанието и себепознанието, *джнана йога*, според традицията на адвайта веданта, човек преминава през осъзнаване, преживяване и понякога осъществяване на всички желания, свързани със съответната *коша*, след което следва деидентификация от нея: *не това, не това* и преминаване на по-вътрешно ниво, докато се стигне до същността на съществото *атмáн*. Преминаването от *аннамая* към *анандамая* *коша* е наречено от Шанкара *санкармана*, което не е физическо преместване, а е движение на ума⁴. Това води до осъзнаването, описано с фразата „истина, познание безкрайност, *брáхман*“ или сливането на *атмáн* с *брáхман* (ТУШбх 2.8).

Предмет на изследването е една от тези пет *коша*, най-вътрешната, тази на блаженството, *анандамая* *коша*, наричана още сън без сънища или причинно тяло, където се интегрират всички аспекти на аза и преживявания свързани с емпиричния свят. Това вместилище е разяснено от Шанкара, най-вече в коментара му ТУ 2.5 и БС 1.1.(6). Допълненията в изследванията, семантичната история на *ананда* и *коша*, както и описанието на начините за достигане на това място в съществото, чрез преминаване през и осъзнаване на различните *коша*, обогатяват и разясняват темата, предмет на дисертацията.

Анандамая *коша* е вместилището, което е съставено само от блаженство. Там обектите на познание (*виджнанамая* *коша*) от феноменалния свят са изчезнали или е осъзната тяхната нереалност. *Анандамая* *коша* е дълбокия сън (*сушупта стхана*), в което човек е станал едно с интегралното, цялостно знание (*prajñāna ghaṇa*), различно от определящото и различаващото знание във *виджнанамая* *коша*, в което *атмáн* от непроявеното съзнание на блаженството влиза в света на форми

⁴ „*Санкармана*, както е използвана в текста не означава физическо преместване от едно място на друго, но умствено осъзнаване“. Вж. повече ТУШбх 2.8 превод по Шастри 1923: 165.

и разграничения или с други думи, когато функционира като индивидуална душа (jīvātmā) (Генон 1925: 95). Човек, който преживява това вместилище, е изпълнен и проникнат от блаженство, чийто извор е най-съкровената му същност *атмън*, интегриран и цялостен, и се наслаждава на това блаженство. Това трето, най-вътрешно тяло, в което се съдържа *анандамая коша* е наречено причинно (kāraṇaśaītra), неприявено и, може би, както се твърди от някои ориенталисти (немския философ Хартман⁵, например) в психологичен план е подсъзнанието или несъзнаваното или мястото, където се съдържат семената на самото проявление, дълбоките човешки тенденции (*самскар*и), които са извън обсега на съзнателно модифициране и които дават неизменно плода на манифестация във формите на мисълта, в речта и действията. *Анандамя* е тази обвивка, която съдържа всички възможности за проява на *атмън* и, макар най-близо да *атмън* и съдържащ го, *анандамая коша* е все още негова обвивка и инструмент. Там е вместилището, където човек се наслаждава на пълнотата на своето битие в блаженство.

Това вместилище синтезира всички преживявания от другите вместилища в състояние на неприявено (*авякта*), което е корен на всичко проявено (*вякта*) и на всички останали тела и материален свят, който е само ефект (kārya). *Анандамая коша*, дълбокият сън е наречен *праджна* (prājñā) в МУ 1.5 или мястото където желанията, сънищата и впечатленията от горните вместилища са изчезнали или са се слели интегрирано в блаженство, което има мисълта *виджнанамая* и *маномая коша* като свой начин на изразяване. В МанУ 1.6 е упоменато, че това състояние на *праджна* е самият *атмън*, но под формата на този с качества или индивидуалният корелат на *сагуна брахман* (saṁguṇa brāhman), Господ

⁵ в Гено 1925: 96.

или *Ишвара* (Īśvara), който познава всичко и всички, този, който е вътрешният управител.

В коментарите на Шанкара на *Таиттирия упанишад* е разкрито, че *анандамая коша* е врата на *брáхман* и към неговото творение в процеса на одухотворяването му. „Входът на *брáхман* е *анандамая коша* или кулминационната точка на усилено блаженство“. (ТУШбх 2.6). ТУШбх 2.5 постулира, че *анандамая коша* не е *брáхман*, „следователно *анандамая атмáн* е следствие, а не безусловният *атмáн*“.

Актуалност

Съществува богат корпус от изследвания, посветени на Шанкара, коментарите му и на неговите произведения. В моите търсения открих малко изследвания, разглеждащи концепта *панчакоша* и само частични анализи на *анандамая коша* в коментарите на Шанкара и в рамките на философията адвайта веданта. Съществуващите изследвания върху семантиката на *ананда* и нейната етимология са само тези на Оливъл⁶ и Бойтинен⁷, както и дисертацията на Гисперт - Сауч⁸. При моите търсения на научна литература не открих изследване за *коша* в рамките на употребата на понятието във Ведите, основните Упанишади, Брахманите, *Брахамасутра* и коментарите на Шанкара. Иван Андрианич⁹ е един от малкото учени, който изследва освен авторството му, което е от основен интерес за индолозите, и структурата на коментарите му, методите му на екзегезис и връзките между философските послания, скрити в писмените паметници. Друг учен, който изследва мета езика, използван от Шанкара в

⁶ Оливъл 1997: Olivelle, P. „Orgasmic rapture and divine ecstasy: the semantic history of ānanda“. *Journal of Indian Philosophy* 25 (2), (1997).

⁷ Бойтинен 1979: Buitenen, van J. A. B. (1979). „Ānanda“, or „All Desires Fulfilled“ In: *History of Religions*, Vol. 19, No. 1 (Aug. 1979): 27–36.

⁸ Гисперт-Сауч 1977: Gispert-Sauch, George. *Bliss in the Upanishads: An Analytical Study of the Origin and Growth of the Vedic Concept of Ananda*. Orientalia, New Delhi, 1977.

⁹ Андрианич (2011, 2014, 2016, 2017, 2019, 2020, 2021).

ТУ, е Марио Пинтелли¹⁰. Дисертацията на Ричард Де Смет¹¹, разглежда Шанкара не само като чист философ, но като егзегет на свещените текстове и като херменевт. Андрю Форт¹² отделя малко внимание на коментарите на Шанкара в дисертацията си, посветена на концепцията *турия* в адвайта веданта. Не се откриват изследвания върху житията, датирането и авторството на Шанкара в българската индология. Един от малкото български учени, който е насочил научния си интерес към Шанкара, е професор Иван Камбуров (1992) в неговата дисертация „Философията на адвайта-веданта на Шанкара в доксографските паметници“. Учени, които изследват авторството на Шанкара, са: Хакер¹³, Гюснер¹⁴, Белвалкар¹⁵, Андрианич¹⁶ и др. Върху датирането периода на живот на Шанкара, изследвайки списъци на понтифи на манастири и

¹⁰Пиантелли 1975-1976: Piantelli, Mario „Attention and communication: some observations on the contribution of Śaṅkara to the lexicon of Sanskrit as a metalanguage in Taittirīyopaniṣadbhāṣya 2,1,1.” In: *Indologica taurencia* Volume III-IV (1975-1976)

¹¹Де Смет 1953: De Smet, Richard. *The Theological Method of Saṅkara*. Pontifical Gregorian University, Rome, 1953.

¹²Форт 1982: Fort A. O. *Turiya and the catuspad doctrine in advaita vedanta. Inquiry into an Indian states of consciousness doctrine*. A dissertation in religious studies. 1982.

¹³Хакер 1978: Hacker, P. „Śaṅkarācārya and Śaṅkarabhagavatpāda Preliminary remarks concerning the authorship problem” (Korrigierte Neufassung) In: *Kleine Schriften Wiesbaden: Franz Steiner Verlag*, (1978): 41–59. Originally published in *New Indian Antiquary*, 9, (1947): 175–186.

¹⁴Гюснер 1976: Gussner, R. E. A „Stylometric Study of the Authorship of Seventeen Sanskrit Hymns Attributed to Śaṅkara”. In: *Journal of the American Oriental Society*, vol. 96, no. 2, Apr.–Jun. (1976): 259–267.

¹⁵Белвалкар 1930: Belvalkar, S. K. „An authentic but unpublished work of Śaṅkarācārya”. In: *Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society*, 6: (1930): 241–246.

¹⁶Андрианич 2020: Andrijanić, I. „Śaṅkara and the Authorship of the Īsopaniṣadbhāṣya and the Kaṭhopeniṣadbhāṣya”. In: *International Journal of Hindu Studies* 12 (3), (2019): 273–291. Андрианич 2020, 2021: Andrijanić, I. „The authorship of the Chāndogyopaniṣad-Bhāṣya. A stylometric approach”. In: *Oriental Languages and Civilisations, Cracow: Jagiellonian University Press*, (2020): 103–116, *Cambridge University Press*, 2021.; Андрианич 2022: Andrijanić, I. „The Authorship of the Commentary on the Adhyātmapaṭala Attributed to Śaṅkara” In: *Oriental Studies: Global and Local. Bareja-Starzyńska, Agata (ed.) Warsaw: Polish Academy of Sciences, Series of the Committee of Oriental Studies* (2022): 11-23.; Андрианич 2022: Andrijanić I. „The Reliability of Hacker’s Criteria for Determining Śaṅkara’s Authorship” In: *Journal of Dharma Studies*, 2022.

житията му, работят учени като Панде¹⁷, Исаева¹⁸, Пиантели, Антаркар¹⁹, Теланг²⁰, Накамура²¹ и др.

В перспективата на очертаните научни разработки, с настоящия дисертационен труд бих искала да допълня индологическите изследвания, които могат да бъдат обобщени в целите и задачите на настоящия труд.

Цели и задачи

Целта на дисертационния труд е да разкрие в дълбочина значението на понятието *анандамая коша*. Започвам от изследване на употребата на двете думи, *ананда* и *коша*, в поетичните *Ригведа* (*Rgveda*), *Атхарваведа* (*Atharvaṇavedaḥ*), *Брахманите* (*Brāhmaṇam*), основните *Упанишади*, *Брахмасутра*, *Гаудападакарика*, *Бхагавадгита* и в коментарите на Шанкара на основните *Упанишади*, *Брахмасутра*, *Гаудападакарика* и *Бхагавадгита*. Цел е да се разкрие същността на понятието в коментарите на Шанкара и в доктрината на философската школата адвайта веданта.

За постигане на целта на настоящия труд бяха поставени следните задачи:

1. Проследяване на значението на концепциите за петте аза, *панчакоша* и *анандамая коша* в *Таиттирия упанишад*, главите *Анандавалли*, *Бхригувалли* и *Шкшавалли* (*Śikṣāvallī*), като и анализ на

¹⁷ Панде 1994: Pande, G. Ch. (first ed. 1994, 2011) *Life and thoughts of Śaṅkarācārya*. Motilal Banarsidass Publishers, Delhi 1994.

¹⁸ Исаева 1993: Isayeva N. (1993). *Shankara and Indian Philosophy*. State University of New York, Albany, 1993.

¹⁹ Антаркар 1960: Antarcār, W. R. „Bhārat-Śaṅkarā-Vijaya of Citsukhācharyā and Prācīna-Śaṅkarā-Vijaya of Ānandagiri as Ānandajñāna”. In: *Journal of University of Bombay*, arts number 35, Volume XXIX, September, part 2, University of Bombay Press, Mumbai, 1960.

²⁰ Теланг 1884: Telang K. T. „The Date of Śaṅkarācārya”. In: *New Indian Antiquary*, vol. 13, (1884): 95.

²¹ Nakamura, Hajime. *A History Of Early Vedanta Philosophy*. Motilal Banarsidass, Delhi, 1983.

коментарите на Шанкара върху тях. Изследване на структурата на ТУ и методите на екзегезис, използвани от Шанкара. В тази област изследвания имат Фрийдман²², върху втора глава *Анадавалли*, Дойсен²³ върху целия ТУ, Витцел²⁴ и Хаас²⁵, които правят паралели с други Упанишади, Пинтели върху коментара на Шанкара на ТУ 2.2.1 и др.

2. Задълбочен поглед върху семантичния произход и развитието на значението на двете понятия, *ананда* и *коша*, в употребата им в древните писмени паметници и в коментарите на Шанкара. Допълване на изследванията на Оливъл и Бойнтинен за семантиката на *ананда*. Провеждане на ново изследване на етимологията и семантичната история на *коша*.

3. Анализ на коментарите на Шанкара на БС 1.1.(6), главата, посветена на блаженството (*ānandamayādhīkaraṇa*). Изследване на структурата и авторството на БС и значението на основните философски послания, залегнали в коментара на Шанкара на БС. Преглед на изследванията върху връзката на веданта с ритуалната миманса. Изясняване на същността и приложението на коментаторските методи, използвани от Шанкара в екзегезиса му на БС и БС 1.1.(6). Провеждане на сравнителен анализ на текста и коментара на *адхикарана* 6 с използваните за разясняване на смисъла ѝ откъси от ТУ. В тази област, изследвайки

²² Фрийдман 2012: Freedman, Y. „Altar of Words: Text and Ritual in Taittīria Upaniṣad“. In: *BRILL, Numen*, 59 (4), (2012): 322–343.

²³ Дойсен 1908: Deussen, P. *The Philosophy of Upanishads*. T & T Clark, Harvard Divinity School, Andover Harvard Theological Library, Edinburg, 1908.

²⁴ Витцел прави паралел между съдържанието на ТУ1, коментара на Шанкара и *Kaṭha-Śikṣā-Upaniṣad*, който е част от Катха Упанишад: Витцел 1977: Witzel, M. „An unknown Upaniṣad of the Kṛṣṇa Yajurveda: The Kaṭha-Śikṣā-Upaniṣad“ In: *Journal of the Nepal Research Centre*, Vol. 1, Wiesbaden-Kathmandu (1977): 139-155.

²⁵ Хаас открива същото построение на вътрешния олтар, *агничаяна*, като в ТУ2: Хаас 2019: Haas, Dominik „Ritual, Self and Yoga: On the Ways and Goals of Salvation in the Kaṭha Upaniṣad“. In: *Journal of Indian Philosophy*, Vol. 47, No. 5 (November 2019): 1019-1052.

структурата и съдържанието на БС, работят учени като Накамура, Андрианич²⁶ и др. Върху авторството на БС, обект на спорове, съществуват изследвания на Маникар²⁷, Кейн²⁸, Мюлер²⁹ и др. Изследвания върху БС и коментара на Шанкара в посока на връзката с ритуалната миманса (*пурва*) и веданта (*Брахмасутра* или *утгара миманса*) провеждат учени като Бронкхорст³⁰, Кейт³¹, Парпола³², Накамура и др. По отношение на вида и същността на коментаторските методи на екзегезис правят съществени проучвания Иван Андрианич и преди него Дойсен. Анализ на коментарите на Шанкара на БСШбх 1.1.(6) частично, предлага Иван Андрианич.

4. Да се постигне по-дълбоко разбиране за всяка една *коша*, осъзнаването, преминаването през и отхвърляне на идентификацията с тях, които са проявление на *атман* и едновременно продукт на невежеството. По този начин се постига по-пълно разбиране на концепта *анандамая кош* (причинното тяло), която е петата последна *коша*, преживяването на която се счита за *савикална самадхи* (*savikalpa samādhī*) или единение със *сагуна брахман* или *Ишвара*, врата към *брахман* или последният воал, който отделя търсеция от единение с абсолюта *брахман*. За да бъде изпълнена тази задача, се проследява накратко семантичната история на думите,

²⁶ „Methods of Upaniṣadic Interpretation in Śaṅkara’s Vedānta“. In: *Indologica Taurinesia Journal of the International Association of Sanskrit Studies* vol 37. 2011.

²⁷ Маникар 1997-1978: Mainkar T.G „Some thoughts on Brahmasūtras and Bhagavadgītā.” In: *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute, Vol. 58/59, Diamond Jubilee Volume, (1977-1978): 745-755.*

²⁸ Кейн 1960: Kane, P. V. „Purvamīmāṃsāsūtra, Brahmasūtra, Jaimini, Vyāsa and Bādarāyaṇa”. In: *Bulletin of the Deccan College Post-Graduate and Research Institute, (1960): 119–139.*

²⁹ Мюлер 1901: Müller, M. F. *Three Lectures on the Vedānta Philosophy*, Longmen, green and Co, London, 1901.

³⁰ Бронкхорст 2014: Bronkhorst, J. „Mīmāṃsāsūtra and Brahmasūtra”. In: *Journal of Indian Philosophy*, 42 (4), (2014): 463–469.

³¹ Кейт 1921: Keith A.B. *The Karma-Mimamsa*. Oxford University Press, London, 1921.

³² Парпола 1981: Parpola, Asko. „On the formation of the Mimamsa and the problems concerning Jaimini, with particular reference to the teacher quotations and the Vedic schools.”. In: *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens* 25, (1981): 145-177.

съставящи наименованието им в основните Упанишади, както и концепта за трите тела, в които се съдържат *коша*, грубо, фино и причинно, това на блаженството в *Атмабодха* и *Вивекачудамани*.

Обхват и методология

За постигане на целите на дисертацията е използван основно анализ на екзегезиса на Шанкара, като е проследено приложението на коментаторските му методи в ТУ и БС 1.1.(6). За същността на коментаторските методи на екзегезис, произхождащи от ритуалната миманса, се опирам най-вече на изследванията на Иван Андрианич (2011, 2017, 2019). В хода на дисертационното изследване са приложени методите на съпоставителен, етимологичен, семантичен и дискурсен анализ, дедукция, методите на обобщение и синтез. Където е необходимо е подходено интердисциплинарно, като съм обхванала проблеми, препращащи към сферите на философията, културологията, антропологията, историята, биологията и др.

За голяма част от цитираните първоизточници са използвани утвърдени в индологията преводи на английски и руски, като тези на Оливъл³³, Макс Мюлер³⁴, Дойсен³⁵, Сыркин³⁶, Джеймисън и Бриретон³⁷, Уитни, Шастри, превода от санскрит на Упанишадите на Гергана Русева и

³³ *The Early Upanishads, Annotated text and translation*. Translation from sanskrit Olivelle, Patrick. Oxford University Press, Oxford, New York, 1998

³⁴ *The Upanishads*. Translated by Müller, M. F. The Clarendon press, Oxford, 1884.

³⁵ *Sixty Upanisads Of The Veda*. Translations and Introductions by Deussen, Paul. Translated from German by Bedekar, V. M. and Palsule G. B. Motilal Banarsidass, Delhi, 1905.

³⁶ Руските преводи на основните Упанишади са достъпни на: [PSYLIB® – ЧХАНДОГЪЯ УПАНИШАДА](#) в превод на А. Сыркина

³⁷ *The Rigveda. The Earliest Religious Poetry of India*. Translated by Stephanie W. Jamison and Joel P. Brereton, The University of Texas, South Asia Institute and Oxford University Press, New York, 2014.

Милена Братоева³⁸, както и превода на *Брахмасутрабхашя* на Градинаров³⁹ и др. За етимологичния анализ е използван речникът на Бьотлинг и Рот⁴⁰. Направени са някои преводи от санскрит, за които ресурс са транслитерираниите текстове от базата данни GREITL и са преведени по предложение на научния ми ръководител. За честота на срещане на думите *ананда* и *коша* в описаните корпуси е направена проверка отново в същата база данни.

Изследването върху семантичната история на понятията *ананда* и *коша* обхваща следните паметници:

Ригведа (Ṛgveda)

Атхарваведа: *Атхарваведа, рецензия на Пайпалада* (Atharvaṇavedaḥ, Paippalāda) *Атхарваведа, рецензия на Шаунакия* (Atharvaṇavedaḥ, Śaunakīya).

Брахмани: *Тайтирия брахмана* (Taittirīya Brāhmaṇa), *Шатапатха брахмана* (Śatapatha Brāhmaṇa), *Аитарейя брахмана* (Aitareya Brāhmaṇa), *Каушитаки брахмана* (Kauṣītaki Brāhmaṇa), *Панчавишма брахмана* (Pañcaviṃśabrāhmaṇa), *Катха брахмана* (Kaṭha Brāhmaṇa)

Основни Упанишади: *Таиттирия упанишад* (Taittirīya Upaniṣad), *Брихадараняка упанишад* (Bṛhadāraṇyaka Upaniṣad), *Каушитаки упанишад*, *Чхандогя упанишад* (Chāndogya Upaniṣad), *Мандукя упанишад* (Māṇḍūkya Upaniṣad.)

³⁸ *Упанишади*. Превод от санскрит и съставителство, Милена Братоева и Гергана Русева. Изток-Запад, София, 2018

³⁹ *Брахма-сутра на Бадараяна с коментарите (бхашя) на Шанкара Ачаря*. Превод от санскрит Градинаров, Пламен. Евразия Абагар, Плевен: 1992.

⁴⁰ Бьотлинг и Рот 1858: Boehtlingk, Otto von, Roth, Rudolph von. *Sanskrit-Wörterbuch*. Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1855

Коментари на Шанкара: *Таиттирия упанишад Шанкара бхашия* (Taittirīya Upaniṣad Śaṅkara bhāṣya); *Брахасутра Шанкара бхашия* (Brahmasūtra Śaṅkara bhāṣya) *Чхангодия упанишад Шанкара бхашия* (Chāndogya Upaniṣad Śaṅkara bhāṣya); Коментар на Шанкара към *Мандукя упанишад* (Māṇḍūkya Upaniṣad Śaṅkara bhāṣya) и *Мандукя упанишад карика на Гауданада* (Māṇḍūkya Upaniṣad kārikā Śaṅkara bhāṣya); *Брихадараняка упанишад Шанкара бхашия* (Bṛhadāraṇyaka Upaniṣad Śaṅkara bhāṣya).

Изследванията за *анандамая коша* са направени въз основа на ТУ, като са сравнени преводите на тази упанишада на Дойсен, Мюлер, Шастри, Съркин и Оливъл. За анализа на коментарите на Шанкара е използван превода на Шастри⁴¹.

Анализът на коментарите на Шанкара на главата *Блаженият* от БС 1..1(6) е предложен въз основа на преводите на Градинаров и Апте⁴².

Теорията за трите тела е изследвана в главата, посветена на петте *коша* въз основа на трактатите *Вивекачудамани* и *Атмабодха* в превод на Гримс⁴³, Мадхавананда⁴⁴, Чинамаяананда⁴⁵, Стефанова⁴⁶.

⁴¹ *Aitareya & Taittiriya Upanishads with Shankara Bhashya*. English Translation, Sastri. Sitarama. The India Printing Works, Madras, 1923

⁴² *Brahma-sūtra Shankāra-bhāshya*, translated by Apte Vasudeo, Mahadeo. Popular Book Depot. Bombay 1960.

⁴³ *The Vivekacudamani of Sankaracarya Bhagavatpada*. An Introduction and Translation By Grimes, John, Taylor & Francis Group, London and New York, Routledge. First published by Ashgate Publishing 2004, Published 2016 by Routledge.

⁴⁴ *Vivekachudamani of Sri Sankaracharya*. Text with English Translation, Notes and an Index By Swami Madhavananda. Advaita Ashrama, Mayavati, Dt. Almora, Himalayas, 1921.

⁴⁵ *Ātmabodha of Bhagawan Sri Shankaracharya*, translated by Swami Chinmayananda, Chinmaya publications trust, Madras, 1965.

⁴⁶ *Шанкара. Перлата на различаването. Вивека Чудамани*. превод от немски Стефанова, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София 1995.

2. Структура и съдържание на дисертацията

Първа глава

Първа глава е озаглавена „Животът на Ади Шанкара: пресечна точка на историческо и легендарно“. В тази глава са представени хронологично част от неговите биографии и първоизточниците на историческа информация за живота му. След преглед на биографиите и съвременните изследвания върху живота на Шанкара е предложен обобщен синопсис на житията му. Предложен е анализ на част от съвременните изследвания, свързани с датирането на Шанкара, твърде различно в две от традиционните линии наследници на Шанкара - *Канчи Камакоти Питха* (KāñcīKāmakoti Pītha) и *Шрингери Питха* (Śrīngerī Pītha), съществуващи и до днес в Индия, както и в изследванията на индийски учени и западни индолози и ориенталисти. Споровете за датирането му, както в традиционните линии, твърдящи, че са наследници на Шанкара, така и сред индийските и западни учени, са ожесточени и пропити с критики. Систематизирани са съвременните изследванията на датирането на Шанкара. Според научните разработки и съгласието на повечето изследователи, най-вероятно Шанкара е живял в периода 780-820 г. Разгледан е още проблемът за доказване автентичността на авторството на Шанкара, който възниква поради огромния брой, над 400 произведения, които му се приписват. Направен е и преглед на съвременните стилOMETрични методи, използвани от Хакер, Андрианич и др. индолози в изследване и доказване на авторството на Шанкара. Въз основа на тези изследвания, като автентични и база за сравнение се считат коментарите на *Брахмасутра*, *Таиттирия* и *Брихадараняка упанишади*. Доказани като негови са коментарите на *Бхагавадгита*, *Кена упанишад*, *Гаудападакарика* (Майеда: 1965, 1967, 1968); седемнадесет веданта *стотри* и на *Вивекачудамани* (Гюснер: 1976); *Адхятмапатала* (Adhyātmapāṭala)

(Андрианич: 2020) *Чхандогя упанишад* (Андрианич: 2021), *Иша и Катха упанишад* (Андрианич: 2020), *Шветашватара упанишад* (Андрианич: 2019) и др. Някои последни изследвания поставят под съмнение авторството на Шанкара на *Атмабодха*, като доказателствата посочват, че най-вероятно, той не е авторът.

Втора глава

Втора глава е озаглавена „Етимология и семантична история на понятията *ананда* (*ānanda*) и *коша* (*kośa*) във Ведите: кратък обзор“. В нея е направен опит да се проследят етимологията и семантичната история на понятията *ананда* и *коша*.

В първата част на главата, стъпвайки на малкото изследвания върху семантиката на думата *ананда* (на Оливъл и Бойтинен), откривам още употреби и значения на думата в някои от древноиндийските първоизточници, както и предлагам още няколко нюанса в значението на термина на въз основа на преглед на текстовете на Ведите, Брахманите, *Брахмасутра*, основните Упанишади, коментарите на Шанкара и използването му в контекста на адвайта веданта. Ще се опитам да опиша конотациите както следва:

В *Ригведа* *ананда* е синоним на *раса*, пречистения екстракт на растението сома. В *Атхарваведа* *ананда* е наслаждението, което биха изпитали тези, които следват ритуалните практики. *Ананда* е характеристика на някои богове и радостта, която те даряват на обожавания ги. *Ананда* описва радостта на растенията от капките дъжд и слънцето, което дава наслада. Както и Оливъл проследява, в древните текстове *ананда* често се свързва с насладата от физическата любов между партньорите и оргазменото преживяване, което дава основата на употребата му в дискурса на веданта, като описващ сливането на аза,

атман, с абсолюта, *брахман*, който, от своя страна, е описван като *ананда*. Директното твърдение, че *ананда* е *брахман* се намира в БАУ 3.9.28 и ТУ 3.6. Сливането на всички аспекти на аза във оргазмената наслада и екстаз се случват във вместилището на блаженството *анандамая коша*, което е наречено *сън без сънища* (БАУ 4.3.9, 4.3.13, 4.3.10, ПУ 4.2, 4. 7) или мястото на интеграция на всички проявления на аза и преживявания от емпиричния свят, където човек изпитва блаженство, наслаждавайки се на собственото си същество и получава независимост като става свой собствен господар (ТУ 2.5, МУ 5, ПУ 4.7, 4.2). Това сливане се нарича *савикална самадхи*, а преживяването му от индивидуалната душа (*jīvātman*) приживе се нарича *сат чит ананда* (*sat cit ānanda*), съществуване, истина, блаженство.

Ананда, както показват Оливъл и Бойнтинен в дискурса на Ведите и веданта, се свързва и с насладата на удоволствията от емпиричния свят, например като да се завърнеш у дома или радостта от това да имаш син, както и със създаването на поколение и с безсмъртието. Такава връзка между *ананда*, в смисъл на прокреативност и безсмъртие открих в ТУ 3.10.3, КУ 3.7. На много места *ананда* е резултат от изпълнението на всички желания или на освобождаването от тях, като остава само желанието, свързано с постигането на аза. В дискурса на веданта, блаженството, получено чрез сетивата, е нетрайно, а истинското блаженство е плод на знанието за идентичността на аза (*атман*) с трансценденталната реалност (*брахман*). *Ананда* като определение на природата на ума, самото знание, сливането със знанието и на ума, като инструмент на познанието и себепознанието, намирам в БАУ 4.1.7, 3.9.28 и ТУ 3. В други откъси се открива връзка между *ананда* и знанието (ТУ 2.8. 6,9). В някои Упанишади (ТУ 3.1-6) и Брахмани (АитБ 1.1.1-2), *ананда* и постигането на *брахман* е резултат от аскетичната практика *тапас*,

представа, която се корени може би в химните за *сома* в *Ригведа*, в пречистването на *сома* и получаването на екстракта *раса* и в мита за Праджапати, който изпълнява *танас*, за да сътвори цялата вселена от себе си. *Ананда* в този смисъл е синоним на сътворението.

Втората част от втора глава изследва по подобен начин етимологията и семантиката на думата *коша* в обхващащите изследването за *ананда* паметници, както и в *Гауданадакарика* и в коментарите на Шанкара на основните Упанишади, *Брахмасутра* и *Бхагавадгита*. Проследена е хронологично появата на концепта *панчакоша* и е направен опит да се анализира развитието в значението на термина до използването му в дискурса на веданта, като вместилище на *бра́хман*, което ограничава изначалната му безкрайност в рамките на човешкото същество и различните му аспекти и проявления.

Доколкото ми е известно и съм проучила специализираната литература, това изследване е ново и не е правено преди това в областта на индологията. Въз основа на проведените проучвания достигнах до описаните по-долу семантични конотации.

В *Ригведа* *коша* е „ведро“, „бъчвата“ или „съда“, „бокала“ съдържащ *сома*, също и „колесницата“ на бога на слънцето, Савитар. То е „ведро“ с вода, което препълва перото на поета с блага, също „небесно ведро“ или „облак“, който съживява растенията и осигурява изобилието на реколтата.

В *Атхарваведа* *коша* е „ритуален съд“ за издояване на кравата, част от ритуалната *абхиная*, също вътрешния „съд“, в който се носи знанието за Веда, принасят се даровете и се изпълняват ритуалите. Още в *Атхарваведа* се забелязва конотацията на *коша*, означаваща вътрешен съд, като

определение за част от човешкото тяло. В този писмен паметник се открива и значението на *коша* като корама на човек.

В Брахманите понятието *коша* се използва в композита *devakośa*, „божествено вместилище“, съдържащ и светлите, и демоничните качества на жертвата, предлагана на боговете. Понятието *коша* се използва също със значението „обвивка“, която е отвъд огъня и водата и място в съществуването, „обвивки“, през които когато се премине, се овладява огънят в главата, придобивайки сила и мъдрост. Горните примери показват, че конотацията на *коша* в Брахманите има смисъл на вътрешна обвивка, съдържаща определени характеристики, смисъл, който е използван в дискурса на веданта и показва постепенното интериоризиране на ритуала в микрокосмичното битие на човека.

В Упанишадите *коша* придобива значение на вътрешно за човека вместилище. В Чх У 3.15.1 и 3.15.3 е „гръд“, „ковчеже“, „съкровищница“, която в своята кухня, която е въздушното пространство, *антарикиша*, съдържа *атман*, като защитено и скрито съкровище. В ТУ 1.4 *коша* е използвана в израза *brahmaṇaḥ kośo 'si medhayā pihitaḥ*, „Ти си обвивката на *брахман*, забулена със светско знание“ (Шастри 1923: 68). Това „ковчеже“ съдържа в себе си най-ценното съкровище, същността на човек, но в същото време притежава ясни характеристики, които го описват като част от антропоморфния модел на вселената, като Пуруша, който е и *брахман* (В ТУ 1.4, Пуруша и *брахман* са в сърцето). В *Мундака упанишад*, употребата на *коша* е свързана отново със „съд“ (Оливъл 1998: 447) или „обвивка“ (Русева 2018: 149). Това „ковчеже“, „хазна“ или „съкровищница“, според Шанкара в коментара му към ЧхУ, съдържа богатството на живите същества под формата на резултатите от техните действия, заедно с причините за тях. Шанкара употребява два пъти съществителното *коша* в ТУШбх 2.2.2 „Това слово служи за завършване на

първата обвивка“ и „Шастрата иска да покаже, че както трябва да се почисти зърното от плявата, така вътрешната същност почиства тези пет вместилища, които са породени от незнание“. В ТУШбх 2.3 е използван изрази *paścakośātigena*: „чрез преминаване отвъд *коша*“. В коментарите към БрхУ 4.3.10, *коша* се използва от Шанкара в съставната дума *kośādiva*, „ножница/кания“ в сравнението „подобно на меч, изваден от неговата ножница/кания“. Последната конотация е потвърждение на по-популярната и широка употреба на *коша* в смисъл на обвивка, въпреки че проследените до тук конотации от Ведите до коментарите на Шанкара водят по-скоро до разбирането на *коша* като вместилище, което съдържа богатство, отколкото на обвивка. Тази употреба от Шанкара, свързваща я с „обвивката на ножа“, би могла да носи послание за тясната връзка, която се наблюдава и в дискурса на Упанишадите между съсловията на *брахмините* и *кшатриите*.

В ТУШбх 2.5.1, Шанкара въвежда, може би за първи път, изрази, описващ концепцията за петте *коша* (*панчакоша*): *raiścānnādimayāḥ kośā iranyastāḥ*: „петте *коша*, като се започне и т.н“. Същият израз се среща и в БСШбх 1.1.19, където се твърди, като в ТУШбх 2.5, че *анандамая* не е *брахман*. Шанкара използва изрази „последователността от обвивки“ и в коментара си към БС 1.4.14 и 1.4.15. В търсенията си в коментарите на Шанкара открих *коша* и композита *панчакоша* в коментара на Шанкара към Гаудападакарика 3.11, както и в самата *Гауданарика* 3.11. Последното ме кара да предположа, че терминът *панчакоша* е въведен за първи път от Гаудапада или е бил в зародиш или използван във дискурса на веданта преди Шанкара и от неговия учител Гаудапада.

Трета глава

Трета глава е озаглавена „Концепцията за *анандамая коша* (*ānandamayakośa*) съгласно коментарите на Шанкара към *Таиттирия упанишад*“. Разделена е на няколко подглави. Представена е структурата и съдържанието на целия ТУ през призмата на преглед на съвременните изследвания на ТУ. Описани са същността и произхода на методите на екзегезис, използвани от Шанкара в коментарите му на ТУ.

В първата основна подглава е разгледана структурата на втора глава от ТУ, *Анандавали*, след което всеки един урок (*анувака*) и анализа на коментарите на Шанкара върху нея, проследяващ, както философските послания, разгледани в основни кратки раздели, така и употребата на коментаторските методи на екзегезис. Анализирани са откъси от други Упанишади, цитирани от Шанкара при изясняване смисъла на ТУ. Главата *Анандавали* съдържа основата на доктрината за петте *коша* като описание на петте *атмāна*, преминаването през които, в разбирането на текста на Упанишадата, е подобно на вътрешен ритуал, водещ до непроменливото състояние на блаженство, това на интегриране на всички аспекти на аза и преживявания от външния свят.

За да се разкрие в дълбочина концепцията за *анандамая коша*, беше направен подробен анализ на коментарите на Шанкара на ТУ, проследявайки методите за екзегезис. Един от коментаторските методи е *винийогакарани* (средства за установяване на приложението), описан в Миманса сутра. Той включва шест стъпки, които са йерархично подредени, а именно: директно твърдение (*śruti*); посочваща сила (*liṅga*); синтактична връзка (*vākyā*); контекст (*prakāraṇa*); място (*sthāna*) и име (*samākhyāna*). Друг метод е *шадвидхайогоалингани* (средства за установяване смисъла на текста). Той включва стъпките: посочването на началото и края,

упакрамонасамхара (upakramopasaṃhāra); повторението, *абхяса* (abhyāsa); новото, *анурвата* (anūrvatā); резултатата, *пхала* (phala); обяснение на значението *артхавада* (arthavāda) и пригодност/аналогия или елипса, *упатти* (uparatti). Тези стъпки са обяснени във *ведантасара*. Отбелязана е и употребата на други методи на екзегезис, като *саманвая* (съгласуваност с други Упанишади).

В анализа са проследени и разяснени философските идеи и послания на Шанкара.

Разгледан е всеки урок (*анувака*) от всяка глава от ТУ. Думите на Упанишадата изграждат вътрешен олтар, както е тълкувано от Фрийдман (2012: 323). Построението на този вътрешен олтар се случва от вън, от вместилището на храната (*аннамая коша*), навътре към това на блаженството (*анандамая коша*). Те са вмъкнати едно в друго и са под формата на човек, *пуруша*. Описан е процесът, който води през петте *атмána* (*коша* в коментара на Шанкара) до най-вътрешния *атмáн*, този на блаженството.

По пътя на познанието на свещените текстове и на себепознанието, *джнана йога*, според традицията на адвайта веданта, човек преминава през осъзнаване, преживяване и понякога осъществяване на всички желания, свързани със съответната *коша*, след което следва деидентификация от нея: *не това, не онова* и преминаване на по-вътрешно ниво, по същия алгоритъм, докато се стигне до есенцията на съществуването *атмáн*. Това преминаване от *аннамая* към *анандамая коша* е наречено *санкармана*, което не е физическо движение, а е движение на ума (ТУШбх 2.8). Пречистените чрез осъзнаване и познание обвивки са освободени от невежеството и дават възможност на *атмáн* да се прояви от сърцевината към материята. В текста на ТУ 2.1 е въведена *махавакията* или великото

изречение: *satyam jñānam anantam brahman* „истина, познание, безкрайност, *брáхман*“.

В коментара на Шанкара на *Анандавалли*, освен изведената в пълнота доктрина за петте *коша*, са втъкани важни идеи и напътствия, обект на анализ в дисертацията. Например тези за стъпките в процеса на познание и себепознание във адвайта веданта: *шравана* (*śravaṇā*), *манана* (*manana*) и *нидидхасана* (*nididhyāsana*) и твърдението, че достигналият *брáхман* в кухнята на сърцето си постига всички желания. Застъпен е процеса на съзидание през загарването, *тапас*, приравнен на знание и последващо одухотворяване на създаденото и др.

В екзегезиса си на *Анандавалли*, Шанкара използва похватите *винийогакарани*, *шадвидхийогалингани*, най-често от тях стъпките изясняване на смисъла, *артхавада*, директно твърдение *шрути*, повторение (*абхяса*), обосновано заключение (*нирняя*). Често в коментара се използва похвата на съгласуваност по смисъл с откъси от други упанишади, *саманвая*.

Във втората част на трета глава е разгледана главата *Бхригували*, която е описание на наставленията на Варуна към сина му Бхригу за прилагането на практика на учението за *брáхман* (*брахмавидя*), което води до преживяване, преминаване и отхвърляне на идентификацията с всяка *коша* чрез метода на аскезата или *тапас*, процес на много места приравнен с познание и самопознание. По този път, според наратива на *Бхригували* се достига до преживяване на блажения аз, *анандамая кошa*. Главата е построена като повторение (*абхяса*) на един и същи стих с разлика единствено в имената на различните *коша*. Интересно е, че в този повтарящ се стих, като напътствие от Варуна е казано „*брáхман* е аскеза“. Което показва, че освен цел, *брáхман* е и инструмент в собственото си

достигане. Освен проследяването на методите на екзегезис в развитието на коментара на Шанкара на всека *анувака*, са проследени и философски идеи и напътствията за правилен и духовен живот, дадени от Варуна на сина му Бхригу. Някои от напътствията са описани с понятията *йогакшема*, защита на придобитото и на това, което се стремим да бъде получено, *саманджа*, медитация върху *бра́хман* като присъстващ в тялото. Друг постулат, който е разискван, е единството на микро космичното битие на човек и макрокосмоса. Главата съдържа и прости напътствия, като това да се дава подслон и храна на нуждаещите се с ентузиазъм и други.

Необходимо за пълнотата на изследването беше разглеждането на първа глава от ТУ, *Шикшавалли*. Тя разяснява фонетиката, начина на произнасяне на свещените слова на Упанишадата, така че те да свържат тялото на адепта с посоките на света и с божествата, за да установят нов ред, *рита*, в произнасящия и в макрокосмоса. Важно е разглеждането и на тази глава на Упанишадата, за да изясня същността на понятието *анандамая коша*, тъй като тя предлага способ, а именно медитация върху произнасянето и едновременното разбиране и преживяване на свещения текст, като традиционен път към освобождението. В тази глава е направен анализ на коментарите на Шанкара на основни идеи от ТУ 1, като разглеждане на думите и техните връзки (сандхи) от гледна точка на пет теми: световете, светилата, знанието, потомството и тялото (атма́н) (ТУ 1.3). Коментирайки изречението „Този, който знае тези пет съответствия,

съзерцава⁴⁷ великите самхити⁴⁸“, Шанкара изказва директно твърдение *шрути* (*śruti*), че *знае* тук означава, че постоянно вниманието му е върху тях (съзерцава). Този вид съзерцание на текстовете е наречено от Шанкара, *пручинайогя* (*prūchīnayogya*) (Шастри 1923: 67), *упасана* (духовна практика), която е посветена на *сутрите* и е изпълнена с вяра и концентрация.

В коментара (ТУШбх 1.1) е обяснен смисъла (*артхавада*) на връзката между микро космичното битие на ученика и макрокосмоса, персонифициран като боговете, които са призвани да присъстват в тялото на учителя и ученика, изучаващи и произнасящи свещените слова, целящи благодатно преподаване на вътрешната и външната вселена на адептите и реципиентите.

В четвъртата *анувака* от *Шикшавалли* е експлициран и важният призив за навлизане на учителя в бог, който е обвивката на *бра́хман*, и да стане едно с него, както и навлизането на *бра́хман* в учителя и сливането им в едно. Това, според мен, е илюстрация на същността на философията на адвайта или сливането на индивида с абсолюта, чрез навлизане на абсолюта в индивида, като осъществяване на връзката на микро и макрокосмоса или сливането на *атма́н* и *бра́хман*. Интересно и

⁴⁷Последният, седми стих от третата *анувака* Оливъл превежда: „Когато някой познава тези велики комбинации (*saṁdhā*), както е обяснено тук, той ще притежава (*saṁ-dhā*-) потомство, добитък, блясъка на свещеното знание, запас от храна и небесния свят, . Шастри превежда същия стих: „Този, който съзерцава тези гореспоменати велики Самхити, обяснени по този ясен начин, получава потомство, добитък, блясъка на браминството, всички видове храна и небесния свят.“ А Дойсен: „Който получи обяснение на тези велики свързващи звена и ги познава, става свързан или надарен с потомци, с добитък, с браминско великолепие, с питателна храна, с небесния свят.“ Оливъл превежда *познава*, която е *съзерцава* при Шастри и който *получи обяснение* при Дойсен.

⁴⁸ По-горе бе спомената разликите в превода на велики *самхити*, **както са преведени от Шастри** (които имат значение на *съюз, обединен*, освен на сборник от свещени текстове), наречени *великите комбинации*, *самадха* при Оливъл, при Дойсен, *велики свързващи звена*.

потвърждаващо наблюдения на други места в коментара на Шанкара е, че призивът е към бога във форма и качества, *Ишвара* или *сагуна бра́хман*, който е обвивката на *ниргуна бра́хман*, безкачествения абсолютен. Или, според мен, в микрокосмичен план *сагуна бра́хман* е *анандамая коша*, блаженният аз или *савикална самадхи*, последната стъпка в единението с Абсолюта, *ниргуна бра́хман* в *нивикална самадхи* или състоянието *турия*. В тази втора част на третата *анувака* откриваме загатнато едно от великите изречения (*махавакя*) *Tat Tvam Asi* („Това си Ти“), *Такъв, какъвто си* (ЧхУ 6.8.7), от традицията на *Самаведата*: „И ти също, такъв, какъвто си, Господи, влез в мен; нека станем едно“ ТУШбх 1.4 (превод по Шастри 1923: 71).

Петата *анувака* изяснява значението и съответствията на произнасянето на трите свещени *вяхрити*: *bhūr, bhūva, suvar*⁴⁹. Шанкара постулира, че произнасянето на свещените слова е свързано, съществува в световите от Земята до небесата и в слънцето, което изпълва с радост всичко. Звуците на свещените срички притежават радостта на *бра́хман* и всички *Богове* в тялото на произнасящия свещените слова, съдържат пространствата и различните елементи и небесни тела (огън, вятър и луна), съдържат *бра́хман* под формата на свещената сричка *ОМ*, която вибрира във всички части на Ведите: стиховете, напевите, ритуалните формули и дарява блаженство в същността на всичко. Това се съдържа в диханията на произнасящия и в храната, която поема, за да се подкрепи. В седмата *анувака* е разкрита трикратността на света, както във вътрешното битие на човека, така и в измеренията на макрокосмоса. Изяснено е, че даването на каквото и да е трябва да бъде извършвано с вяра, достойнство, бодрост, скромност, трепет и разбиране. Разгледани са и напътствията, които дава учителят на ученика за прилагане на знанията на Веда в живота, след като те са усвоени и др.

⁴⁹ Думата *suvar* е използвана в превода на Оливъл (1998: 295), *suvaḥ*, в превода Шастри (1923 :73), *svaḥ*; в този на Дойсен (1905: 225).

В трета глава е предложен цялостен превод от английски на ТУ на база на превода на Патрик Оливъл (1998).

Четвърта глава

Четвърта глава е озаглавена „Концепцията за *анандамая коша* в коментарите на Шанкара върху темата „Блаженият“ (*Ānandamayādhīkaraṇa*) от *Брахмасутра* (*Brahmasūtra* 1.1.(6) на Бадараяна“. Разгледана е и структурата на БС, както и основните философски послания в нея, като основополагащи за школата адвайта веданта. Обърнато е внимание на авторството на БС, което също е обект на спорове. Направен е преглед на съвременните изследвания, като тези на Кейн⁵⁰ и Маникар⁵¹ които доказват, че авторът на *Брахмасутра*, Бадараяна, не е Бадараяна Вяса, авторът на *Бхагавадгита*, каквото е популярното вярване.

Изследвана е връзката на по-старата ритуална миманса, пурва мимамса и веданта, уттара мимамса и мястото и разбиранията на Шанкара и неговите ученици и школата адвайта в тази връзка. В тази подглава са разгледани съвременни изследвания на този проблем на учени като Команс 2000, Бронкорст 2014, 2001, 2017 Парпола 1981, които изследват освен позицията на Шанкара за връзката уттара и пурва миманса, така и вижданията на неговите ученици и наследници като на Мандана Мирша, Бхашкара и Рамануджа (Бронкхорст 2007: 39-43 т. 3.2-3.3). В тези изследвания Шанкара е описан като *ведантин мимакишаса*, а веданта - като *подобрена* форма на миманса, която служи на нуждите на времето или възвръщане към ценностите на брахманическата религия, след упадъка и появата на новите течения като будизъм и джайнизъм. Във веданта

⁵⁰ Кейн 1960: Kane, P. V. „Purvamīmāṃsāsūtra, Brahmasūtra, Jaimini, Vyāsa and Bādarāyaṇa”.

In: *Bulletin of the Deccan College Post-Graduate and Research Institute*, (1960): 119–139

⁵¹ Маникар 1997-1978: Mainkar T.G. „Some thoughts on Brahmasūtras and Bhagavadgītā.” In: *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 58/59, *Diamond Jubilee Volume*, (1977-1978): 745-755.

сложният и скъп ритуал на пурва миманса е прехвърлен вътре в човешкото същество.

В коментарите си към БС 1.1.1 и ТУ 1.11 Шанкара описва извършването на ритуалите като необходимо, но не задължително условие. Коментарите на Шанкара, засягащи тази връзка, биха могли да се тълкуват, че ритуалите произхождащи от пурва миманса се адаптират и приспособяват към утара, са използвани освен за пречистване, като аскеза, и като носещи полза в процеса на изучаването на *бра́хман*, като например създават вкус към това познание, *вивидша*, и премахват пречките по-пътя му. Но ритуалите са само условие за постигане на *брахман*, което би могло да се случи единствено чрез познание на Ведите, което е необходимо условие и за изпълнение на ритуалите и за *брахмавидя*.

В коментара на Шанкара на първата сутра от *ведантамиманса* (БСШбх 1.1.1) е написано:

„Приемайки за даден смисъла на „последователност⁵²“, трябва да се спомене, че необходимо условие за медитация върху *бра́хман*, също както и върху религиозните ритуали и деяния, зависи неизменно от предварително изучаване на Ведите. Самият факт на изучаване на Ведите не може да бъде търсеното тук достатъчно условие, тъй като той е общ фактор и в двата случая [медитация върху *бра́хман* и религиозните ритуали]“ (Градинаров 1992: 8).

В БрхУШбх 4.4.22, цитиран от Шанкара в изясняването на значението в ТУ 1.11, четем, че ритуали, като рецитация на ведическите химни, са пречистващи за брахманите и за тези, които желаят познанието за *бра́хман*. Това пречистване премахва пречките по пътя към

⁵² В коментара на Шанкара на БС 1.1.1 се казва, че думата *атха* (сега) се използва в смисъл на последователност”, а не на започване, защото познанието за *бархман* не е нещо, което може да бъде започнато.

себепознанието и разбирането на посланията на Упанишадите, които са реалният път към просветление.

В последваща подглава е представен и методът на екзегезис, използван от Шанкара в коментарите му, а именно петстъпният диалогичен формат на спор между представител на школата адвайта и неин опонент. Интересно и обект на бъдещи изследвания е, че този диалогичен диалектичен формат е много подобен на философските дебати на Сокарт, ученика му Платон и Аристотел, датирани IV в.пр.н.е, което е времето на написване на *Мимансасутра* от Джаймни. Още повече монизмът на Упанишадите е подобен в основната си философска идея на монизма на Платон. Форматът на екзегетиката се състои от пет стъпки:

-
1. *iṣaya-vākya* — посочване на сутрата, която ще се дискутира
 2. *saṁśaya* — формулиране на съмнение към правилното значение на сутрата от опонента
 3. *pūrva-pakṣa* — представяне на интерпретация и аргументи (на възразяващия или на школата опонент)
 4. *uttarapakṣa* — отхвърляне на предишната позиция и представяне на обоснована интерпретация
 5. *nirṇaya* — достигане на аргументи за заключение.
-

За да се разгледа в по-широк смисъл концептът *анандамая коша*, е направен анализ на шеста тема, *Ānandamayādhikaraṇa* (1.1.(6), от първа част (*Саманвая*) на коментара на *Брахмасутра Шанкарабхашя* и върху изясняващи смисъла ѝ текстове от *Анандавали*. Стъпвайки върху направените досега изследвания върху шеста *адхикарана* „Блаженият“ и

развитието на идеята за *анандамая коша*, давам нова интерпретация на противоречието в тълкуването на проблема дали блаженият, *анандамая коша*, е върховният аз (БСШбх 1.12- 1.1.17) или е част от поредицата от азове. (БСШбх 1. 1.19 и ТУШбх 2.5). Според различни учени, първата интерпретация е взимствана от по-стари източници или е по-ранна интерпретация на Шанкара, а втората е истинската му позиция. Според мен съществуването и на двете позиции в коментара на Шанкара върху БС е показателно по-скоро за синтез, указващ пътя на знанието и медитацията от непроявеното към проявеното и обратно. Това доказвам с пасажи от разискваните коментари на Шанкара върху БС и използваните в съгласуваност (*саманвая*) пасажи от ТУ и коментарите му към тях.

Въз основа на анализа на БСШбх 1.1(6) бих могла да заключа, че *анандамая коша* е вместилището на съюз в *савикална самадхи* на *атман* с *Ишвара*, личностния бог, логична стъпка към единението с абсолюта (*нивикална самадхи*) и източник и причина за проявлението на божественото обратно в света. *Анандамая коша* не е *брахман*, но съдържа *брахман*, и е воалът, последната стъпка към единението с абсолюта, или е единението, извор на блаженството във форма. Това може да се забележи и в цялостното построение на коментарите върху темата за *блажения аз*, започващо с обяснение върху двата вида *брахман* - *ниргуна*, достигнат по пътя на знанието, и *сагуна*, достигнат по пътя на любовната отдаденост в *анандамя* като радост, плод на знанието и кармата (действието). Загатната бе връзката между *тапас*, пречистването, аскетичната практика, чийто резултат е *раса*, блаженството. Аскетизмът е приравнен тук на знание и познание на текстовете, на самия *брахман*, който по този начин става инструмент в собственото си достигане.

Интересно е, че подобно доказване и пълно опровергаване на предишна позиция бе открито в хода на настоящото изследване на друго

място в БСШбх. То е твърдението, че *бра́хман* е материалната и действена причина за феноменалния свят и за цялата вселена, доказано подробно от Шанкара в БС 1.4.23 и БС 1.4.24. Това твърдение е отхвърлено категорично в БС 2.2.36: „Сега ще бъде отхвърлена позицията на тези, които твърдят, че *бра́хман* е както материална така и действена причина“ (Градинаров 1992: 354). Това показва, че подобен способ на доказване и последващо категорично отхвърляне на предишна позиция е може би характерен за някои аспекти на коментаторския подход на Шанкара, синтезиращ различни, дори противоречиви гледни точки. Вероятно по този начин Шанкара посочва, че истината е отвъд логическите заключения или сферата на *маномая* и *виджнанамая коша*, което многократно е потвърдено в Упанишадите, а именно че *бра́хман* не би могъл да бъде обект и не може да бъде разбран с инструментите на ума. Този похват, според мен, дава възможност на търсещия както при изучаване на свещените текстове, така и в личния процес на себепознание да открие собствената си истина, неповлиян от категорични твърдения. Хиндуизмът е известен със своята прагматична духовност и в коментара на БС по темата за блаженството личи диалектичен подход, в който дадена позиция се доказва, после бива опровергана напълно от друга (петстъпният диалогичен формат на коментара), но истинското, цялостното значение се съдържа и в двете в синтез, като отражение на действителността и живота, който не е беден на парадокси от гледна точка на логиката.

Пета глава

Пета глава е озаглавена „Петте вместилища на аза (*ра́йсако́ша*) според адваита веданта на Шанкара“. Изследването в тази глава се основава на произведенията *Атмабодха* и *Вивекачудамани*, традиционно приписвани на Шанкара и много малко изследвани; на коментарите на Шанкара върху главата за блаженството (*Brahmānandavallī*) към *Таиттирия упанишад*,

върху главата за *Блажения аз* в *Брахмасутра* и откъси от основните Упанишади.

Изследвана е и част от семантичната история в някои от древните паметници на думите, присъстващи в наименованията им. Тези *коша* във философията на адваита са възприемани като невежество за истинската ни природа, която трябва да бъде разпозната (*вивека*) чрез свидетеля ѝ *атман* (АБ 16, 18 ВЧ 210, 320, РВ 10.129.7) и отхвърлена на принципа „не това, не това“, за да се прояви центърът *атман*. Наставката *-мая*, която последва всяка *коша* има значение на *състои се от*, въпреки че древните автори разсъждават над значението ѝ на *изобилие* или *изменение* (БСШбх 1.1.13, ОП 5.4.21), чиито характеристики биха могли да бъдат приписани на *-мая*. Често *коша* са сравнявани с наслагвания, породени от невежеството (*авидя*, *avidyā*) или погрешните концепции (*аджнана*, *ajñāna*) върху *атман* (АБ 15), самозаблуда (АБ 27) и ограничаващи допълнения, ограничения (*upadī*) (ТУШБх 2.1-5). Движението от външната *коша*, *аннамая* (съставена от храна) към най-вътрешната *анандамая* (съставена от блаженство) се описва от Шанкара (ТУШБх 2.8) с термина *санкармана*. *Анандамая кошa*, поставена в кухнята на познанието е входът на *брахман* (ТУШБх 2.6), който навлиза и оживява пречистените чрез *тапас* (често приравнен на познание в традицията на веданта, ТУЗ, ТУШБх 2.6) обвивки. Въпреки че са продукт на невежеството, феноменалните обвивки (*коша*) съдържат в себе си като най-вътрешна същност своята първопричина *атман* и се поддържат живи и чувстващи от неговата съзнателна енергия (*атма чаитаня*) (АБ 20). *Атман* присъства във всяко едно от вместилищата, но той е отделен и независим от тях, но и тяхна опора, подобно на слънцето, което е причина и поддържащ живота, но не зависи от своето творение (БхГ 4.4-5, АБ 18, 20). Идентификацията с обвивките, които са отражение на феноменалния свят вътре в съществуването, трябва да бъде разпозната и

отделена от *атман*, както обвивките на семето *кордава* се почистват от него или както плявата се почиства от зърното (ТУШБх 2.2). По този начин се проявява *атман*, единен с *брахман*, идентичен с блаженството, обратно в пречистените чрез познание обвивки.

Ако следвам логиката на теорията за свързаността на микрокосмичните и макрокосмичните обвивки, бих могла да кажа, че осъзнаването и отделянето последователно от обвивките, които възприемаме на вътрешния и като през тази вътрешна леща, във външен план, връща човек към истинската му природа, която е чисто и непроменливо блаженство. Достигайки *анандамая коша*, вместилището на блаженството или *праджна*, човек е на прага на сливането си с абсолюта или четвъртото състояние *турия*.

Според философията на веданта всеки вътрешен аспект и състояние на аза в микрокосмичен план, *адхятмика* (*adhyātmika*) има корелат на макрокосмично ниво *адхидевака* (*ādhidevaka*) (Гено 1925: 83). Макрокосмичният корелат на *вашиванара*, грубото тяло, или *аннамая коша* е *вирадж* (*virāj*)⁵³ или *космическата интелигентност*, която организира и регулира целия материален свят.

Макрокосмичният корелат на *таиджаса*, финото тяло (*пранамая, маномая и виджнанамая коша*), е *Хиранягарбха* (буквално *златният*⁵⁴ *зародиш*). *Брахман* обвива себе си в Световното яйце, за да даде ход на цялото творение, то е първичен зародиш на космическата светлина.

⁵³ Гергана Русева (2018: 4) описва *вирадж* по следния начин: „*virāj*, букв. „сияен“ или „властелин“ – първото същество. „Според *Манушастра брахман* разделило себе си на мъжка и женска половина и от женската половина създал мъжката сила *вирадж*, а *вирадж* създал първия ману (*mānu*, букв. „човек“)“. Вж. повече за многопластовата семантика на думата *вирадж* в Братоева 2012: 205.

⁵⁴ Златният зародиш отново е свързан със светлината, както е и *таиджаса*, латинската дума за злато *aurum* и странно близката по корен дума за злато на хибру *aor*, които означават светлина (Гено 1925:93, бел.). Както и древният алхимичен символ за елемента злато е този за слънцето.

Хиранягарбха дава живот на *вирадж*, материалната вселена, а *вирадж* на Ману⁵⁵. *Хираняграбха* е наричана според Гезасзно (1925: 93) *jīva ghaṇa* или агрегат, в който се синтезира животът. *Таиджаса* и неговият макрокосмичен корелат *Хиранягарбха* са като продължение на живота, който не е единствено органичният, телесен живот, но и безкрайните измерения на мисълта и чувствата. Самото сътворение на материята в различните измерения и светове се случва чрез аспектите на речта, която е част от *пранама* *коша*, и поддържането им се случва чрез дейностите в материята на *аннама* *коша*.

Анандама *коша* е единението с бога с качества *сагуна брахман* или Ишвара⁵⁶, който е негов макрокосмичен корелат. *Ишвара* е наречен бог на всички, съдържа и трите нива на съществуване (грубо, фино и причинно) на материалната вселена и би могъл да се нарече *тримурти*, като самият той е независим от своите проявления (Гено 1925: 100). *Íś* означава могъщ силен и *vara* - на всички. За първи път *Ишвара* е засвидетелстван в *Атхарваведа*, като не е споменат в РВ и СВ. Концепцията е разгърната в дълбочина в по-късните стихотворни Упанишади *Катха*, *Иша*, *Шветаишватара*.⁵⁷ Поради това че е трудно обикновен човек да достигне и да си представи *брахман* в безкачествената му форма се въвежда *Ишвара*: „който в този смисъл се разглежда като посредник между индивидуалната душа (*джива*) и *брахман*“ (Братоева 2012: 346).

⁵⁵ Ману е архетипен човек, първият човек, от който произхожда цялото човечество. Първото споменаване на Ману е в *Ригведа*, където той дава началото на петте народа (*Rāṅsa Jānāḥ*) или петте племена Ану, Друхъ, Ядус, Турваш и Пурус. Санскритската дума за човечество (*mānava*) означава деца на Ману. По-късно името на Ману се среща в *Манусмрити* (*Manusmṛiti*), позната също като *Манава Дхармашастра* (*Mānava-Dharmaśāstra*) или законите на Ману, която предписва различните задължения (*дхарма*), които трябва изпълнява всеки, като член на различната социална *варна* (каста) в четирите етапа от живота (*ашрама*), също е разгледана космогонията, тайнствата и посвещенията, гостоприемството, бракът ,ограниченията в храненето, царските закони.

⁵⁶ Братоева 2012: 346.

⁵⁷ Повече за *Ишвара* в Братоева 2012: 346- 352.

Анандамая коша е съзнанието *Чит*, описано в известното словосъчетание: *сам, чит, ананда*) (Saccidānanda) - истина, съзнание, блаженство), която се въвежда в БАУ 2.4, 3.9 и 4.3. В тази глава е предложен кратък преглед и анализ на тази концепция, както и на АУ 3.3 *Prajñā Brāhma, познанието е брахман*⁵⁸.

В главата са разгледани и дисциплините, препоръчани от светците за постигане на целите, които включват развиване на качества, постигати в обвивката на познанието *виджнанамая коша* (ВЧ 19-26): *виека*, способност за разграничаване между заблудите и истината; *ваирагя*, отречение и безстрастие; *шама*, спокойствие; *дама*, контрол или отдръпване на сетивата от сензорните обекти; *титикша*, търпение; *шраддха*, вяра; *мумукишута*, копнеж за свобода. Тези напътствия имат за цел дисциплиниране на вътрешния апарат и оформяне на интелекта, волята, различаването и интуитивното съзнание, базирано на опита и практиката, за успешно преминаване през множеството илюзии и неистини до достигане на Реалността. Други напътствия, произтичащите от горните, наречени *нектароподобни*, са добродетелите на задоволство, състрадание, прошка, прямота, спокойствие и самоконтрол.

Заключение

Заключението включва обобщение на изследванията във всяка една глава и основните изводи, насоките за бъдещи изследвания, както и приносните моменти, които могат да бъдат обобщени както следва:

Научни приноси:

- Подробните анализи на коментарите на Шанкара на ТУ и *Брахмасутра* 1.1 (6), проследяващи употребата на екзегезисните методи и основните философски идеи, свързани с вместилището на

⁵⁸ Братоева 2012:354.

блаженството и пътищата за постигането му във философията на адваита веданта.

- Семантичен анализ на *коша* във Ведите, Брахманите, *Брахмасутра* и основните Упанишади, както и в коментарите на Шанкара.
 - Проследяване на първата поява на понятието *панчакоша* в същите извори и предположението, че е въведено за първи път от Гаудапада в *Гаудападакарика* 3.11 и въведено последващо – от Шанкара в коментарите му на ТУ 2.5 или БС 1.1. 19.
 - Допълненията на изследванията на Оливъл и Бойнтинен за семантичната история на понятието *ананда* във Ведите, Брахманите, основните Упанишади и коментарите на Шанкара.
 - Разглеждане на концепта *панчакоша* през призмата на част от семантичната история на наименованията на всяка *коша* и в произведенията, приписвани на Шанкара *Атмабодха* и *Вивекачудамани*.
 - Систематизиране на български език на изследванията върху житията, датирането и авторството на Ади Шанкара.
-

3. Приложимост на дисертационния труд

Настоящият труд би могъл да се използва като справочен за основните философски идеи на Шанкара, разгледани през призмата на коментаторските му методи в *Брахмасутра* шеста глава и в *Таиттирия упанишад*. Също така би могъл да бъде и източник на научна информация за семантичната история на понятията *ананда* и *коша*, на систематизирана информация за живота на Шанкара и неговите жития, както и за съвременните методи, които доказват авторството му.

4. Насоки за бъдещи разработки по темата на дисертационния труд

Изхождайки от изводите и методите, приложени в настоящата дисертация, биха могли да се проведат бъдещи изследвания на коментарите на Шанкара, на други Упанишади или части от *Брахмасутра*, или на други негови произведения, разглеждайки различна концепция. Биха могли да се потърсят концептуални паралели в сравнителен план между адваита веданта и йога (или санкхя); между веданта и недуаалистичните тантрически традиции на Кашмир, както и между адваита и други монистични традиции, например като платонизма. Възможно е да се потърси паралел между суфизма и веданта, за което пример са произведенията на Буле Шах⁵⁹. Настоящият дисертационен труд предоставя също така и основа за изследване развитието на идеите, изложени от Шанкара в адваита веданта, както и влиянието на тази философия върху други школи във веданта, например вашишта дваита квалифициран недуаализъм) на Рамануджа, поставяща основите на движението *бхакти*.

5. Публикации по темата на дисертационния труд

Начева, А. (2021). „Пътят към екстаза в хиндуиския и суфийския мистицизъм в сравнителна перспектива“ в сборник-доклади от докторантски и постдокторантски четения *„Многоликата Наука, Disciplina Viriabilis“* на катедра „Историческо и културно наследство и туризъм“ на УниБИТ, Vol 2 (2021): 339- 365, [Докт сборник 20211204 pdf.pdf - Google Диск](#)

⁵⁹ *The book of Bulleh Shah. Translation and Introduction Paul Smith.* New humanity books. Book heaven. Booksellers & Publishers, Victoris 2012, 2015; Bulleh Shah, a selection. Rendered into English verse by Taufiq Rafat. Oxford University Press, Karachi, 2014.

Начева, А. (2021). „Хиндуисткият и суфийският път на екстаза в сравнителна перспектива“, студия в онлайн списание *Nota Bene* (2021), брой 54. Изд. Център за изследвания и разпространение на политически идеи при Филосовския факултет на ЮЗУ „Н. Рилски“ – Благоевград. Списание NotaBene - Брой 54 (2021) водещ броя: Антоанета Николова: Изкуство и трансцендиране (notabene-bg.org)

Nacheva, A. (2021). „The notion of *ānanda* in *Brahmasūtrabhāṣya* of Śaṅkarācārya in the light of hybrid study“. in compendium of 2 day *International Conference of Hybrid Learning*, 6-7 Май 2022 на Chinmaya Vishwa Vidyapeeth University, Ernakulam, India

Начева, А. (2022). „Етимология и семантична история на думата *ананда* (*ānanda*), блаженство в Древноиндийската литература“ в *Сборник-доклади от Третите Докторантски и постдокторантски четения по проблемите на културното наследство Многоликата Наука – Disciplina Viriabilis 2022 на Катедра „Култура, историческо наследство и туризъм“ в Университета по библиотекознание и информационни технологии*, София, 17.11.2022, Vol 2 :280-318 Докт сборник 20221209 final.pdf - Google Диск

Начева, А. (2023). „Петте вместилища на аза (*rañsakośa*), според адваита веданта на Шанкара“ в *Език, Литература и Култура на Изтока, сборник с научни статии, посветени на 60 годишнината на професор Милена Братоева*. Издателство “Изток-Запад”, София, 2023: 327-347.

Начева, А. (2022). „Коментарите (*bhāṣya*) на Ади Шанкараачаря върху темата за блаженството (*ānanda*) в *Брахмасутра* (I.1.11- I.1.19) – кратко представяне и анализ“ в *Сборник доклади от 19а научна конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти в ФКНФ, СУ „Св. Климент Охридски“*

Цитирани източници:

Извори:

Брахма-сутра на Бадараяна с коментарите (бхашя) на Шанкара Ачаря. Превод от санскрит Градинаров, Пламен. Евразия Абагар.Плевен: 1992.

Упанишади. Превод от санскрит и съставителство, Милена Братоева и Гергана Русева. Изток-Запад, София, 2018.

Шанкара. Перлата на различаването. Вивека Чудамани. превод от немски Стефанова, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, София 1995.

Aitareya & Taittiriya Upanishads with Shankara Bhashya. English Translation, Sastri. Sitarama. The India Printing Works, Madras, 1923.

Ātmabodha of Bhagawan Sri Shankaracharya, translated by Swami Chinmayananda, Chinmaya publications trust, Madras, 1965.

Brahma-sūtra Shankāra-bhāshya, translated by Apte Vasudeo, Mahadeo. Popular Book Depot. Bombay 1960.

Sixty Upanisads Of The Veda. Translations and Introductions by Deussen, Paul. Translated from German by Bedekar, V. M. and Palsule G. B. Motilal Banarsidass, Delhi, 1905.

The Early Upanishads, Annotated text and translation. Translation from sanskrit Olivelle, Patrick. Oxford University Press, Oxford, New York, 1998.

The hymns of the Atharvaveda. Translated by Griffith, Ralph T. H. (Thomas Hotchkin), E.J. Lazarous & Co, London, 1895.

The Māndūkīopaniṣhad with Gaudapāda Kārikā and Śāṅkara commentary. Translated and annotated by Swāmi Nikhilānanda, Shri Ramakrishna Ashrama, Mysore, 1936.

The Rigveda. The Earliest Religious Poetry of India. Translated by Stephanie W. Jamison and Joel P. Brereton, The University of Texas, South Asia Institute and Oxford University Press, New York, 2014.

The Vivekacudamani of Sankaracarya Bhagavatpada. An Introduction and Translation By Grimes, John, Taylor & Francis Group, London and New York, Routledge. First published by Ashgate Publishing 2004, Published 2016 by Routledge.

The Upanishads. Translated by Müller, M. F. The Clarendon press, Oxford, 1884.

Thirteen Principal Upanishads. Translated from the Sanskrit by Hume, Robert Earnes. Oxford University Press, London, New York, 1921.

Vivekachudamani of Sri Sankaracharya. Text with English Translation, Notes and an Index By Swami Madhavananda. Advaita Ashrama, Mayavati, Dt. Almora, Himalayas, 1921.

Научна литература:

Андрианич 2011: Andrijanić, I. „Methods of Upaniṣadic Interpretation in Śāṅkara’s Vedānta. In: *Indologica Taurinensia Journal of the International Association of Sanskrit Studies* vol 37. 2011. ISSN: 1023-3881.

Андрианич 2014: Andrijanić, I. „Novoplatonistički i vedāntski monizam In: *Vita Litterarum Studiis Sacra. Zbornik u čast Radoslavu Katičiću*, 2014.

Андрианич 2016: Andrijanić, I. „Towards a relative chronology of Śāṅkara works”. In: *Asiatische Studien – Études Asiatiques Zeitschrift der*

Schweizerischen Asiengesellschaft – Revue de la Société Suisse-Asie, 70 (2), (2016): 311–332.

Андрианич 2017: Andrijanić, I. „Traces of Reuse in Śaṅkara’s Commentary on the Brahmasūtra”. In: *Adaptive Reuse: Aspects of Creativity in South Asian Cultural History*, Harrassowitz, Wiesbaden, (2017): 107–113.

Андрианич 2019: Andrijanić, I. „Aspects of Early Upaniṣadic Exegesis. In: *Manas* Електронно издание на Центъра по Източни Езици и Култури, СУ “Св. Климент Охридски”

Андрианич 2020: Andrijanić, I. „Śaṅkara and the Authorship of the Īsopaniṣadbhāṣya and the Kaṭhopeniṣadbhāṣya”. In: *International Journal of Hindu Studies* 12 (3), (2019): 273–291.

Андрианич 2020, 2021: Andrijanić, I. „The authorship of the Chāndogyopaniṣad-Bhāṣya. A stylometric approach”. In: *Oriental Languages and Civilisations, Cracow: Jagiellonian University Press*, (2020): 103–116; *Cambridge University Press*, 2021.

Андрианич 2022: Andrijanić, I. „The Authorship of the Commentary on the Adhyātmapāṭala Attributed to Śaṅkara” In: *Oriental Studies: Global and Local. Bareja-Starzyńska, Agata* (ed.) Warsaw: Polish Academy of Sciences, Series of the Committee of Oriental Studies (2022): 11-23.

Андрианич 2022: Andrijanić I. „The Reliability of Hacker’s Criteria for Determining Śaṅkara’s Authorship“ In: *Journal of Dharma Studies*, 2022.

Андрианич & Баковски 2021: Andrijanić, I. Bałowski J. „Stylometry Then and Now: Authorship Verification of Vivekacūḍāmaṇi and Vedāntic Stotras”. In: *Challenges of Interdisciplinary and Multidisciplinary Approach: New Horizons in Oriental Studies. Bareja-Strazynska, Agata* (ur.). Warszawa: Polish Academy of Sciences, Committee of Oriental Studies, (2021), 30-46.

Антаркар 1960: Antarcar, W. R. „Bhārat-Śaṅkarā-Vijaya of Citsukhācharyā and Prācīna-Śaṅkarā-Vijaya of Ānandagiri as Ānandajñāna”. In: *Journal of University of Bombay*, arts number 35, Volume XXIX, September, part 2, University of Bombay Press, Mumbai, 1960.

Белвалкар 1930: Belvalkar, S. K. „An authentic but unpublished work of Śaṅkarācārya”. In: *Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society*, 6: (1930): 241–246.

Бойтинен 1979: Buitenen, van J. A. B. (1979). „Ānanda”, or All Desires Fulfilled” In: *History of Religions*, Vol. 19, No. 1 (Aug. 1979): 27–36.

Братоева 2012: Братоева, М. *Светлина - Видение - Просветление. Митология, ритуали и религиозно-философски идеи във Ведите*. Индологическа фондация Изток-Запад, София, 2012, Изток- Запад, София, 2022.

Бронкхорст 2001: Bronkhorst, J. „The origin of Mīmāṃsā as a school of thought : A hypothesis” In: *Vidyārṇavavandanam. Essays in Honour of Asko Parpola*. Ed. Klaus Karttunen & Petteri Koskikallio. Helsinki (Studia Orientalia, 94.) (2001): 83-103.

Бронкхорст 2014: Bronkhorst, J. „Mīmāṃsāsūtra and Brahmasūtra”. In: *Journal of Indian Philosophy*, 42 (4), (2014): 463–469.

Бронкхорст 2017: Bronkhorst, J. *Vedānta as Mīmāṃsā. Interaction and Continuity*. Motilal Banarsidass, Delhi, 2017.

Бьотлингк и Рот 1858: Boehtlingk, Otto von, Roth, Rudolph von. *Sanskrit-Wörterbuch*. Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1855.

Витцел 1977: Witzel, M. „An unknown Upaniṣad of the Kṛṣṇa Yajurveda: The Kaṭha-Śikṣā-Upaniṣad” In: *Journal of the Nepal Research Centre*, Vol. 1, Wiesbaden-Kathmandu (1977): 139-155.

Генон 1925: Guènon, Rène,. *Man and his becoming according Vedanta*. Hillsday Sophia Perennis, New York, 1925.

Гисперт-Сауч 1977: Gispert-Sauch, George. *Bliss in the Upanishads: An Analytical Study of the Origin and Growth of the Vedic Concept of Ananda*. Orientalia, New Delhi, 1977.

Гюснер 1976: Gussner, R. E. A „Stylometric Study of the Authorship of Seventeen Sanskrit Hymns Attributed to Śaṅkara”. In: *Journal of the American Oriental Society*, vol. 96, no. 2, Apr.–Jun. (1976): 259–267

Де Смет 1953: De Smet, Richard. *The Theological Method of Samkara*. Pontifical Gregorian University, Rome, 1953.

Дойсен 1908: Deussen, P. *The Philosophy of Upanishads*. T & T Clark, Harvard Divinity School, Andover Harvard Theological Library, Edinburg, 1908.

Исаева 1993: Isayeva N. (1993). *Shankara and Indian Philosophy*. State University of New York, Albany, 1993.

Кейн 1960: Kane, P. V. „Purvamīmāṃsāsūtra, Brahmasūtra, Jaimini, Vyāsa and Bādarāyaṇa”. In: *Bulletin of the Deccan College Post-Graduate and Research Institute*, (1960)

Кейт 1921: Keith A.B. *The Karma-Mimamsa*. Oxford University Press, London, 1921

Маникар 1997-1978: Mainkar T.G „Some thoughts on Brahmasūtras and Bhagavadgītā.” In: *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 58/59, *Diamond Jubilee Volume*, (1977-1978): 745-755.

Мюлер 1901: Müller, M. F. *Three Lectures on the Vedanta Philosophy*, Longmen, green and Co, London, 1901.

Накамура 1983: Nakamura, Hajime. *A History Of Early Vedanta Philosophy*. Motilal Banarsidass, Delhi, 1983.

Оливъл 1997: Olivelle, P. „Orgasmic rapture and divine ecstasy: the semantic history of ānanda”. *Journal of Indian Philosophy* 25 (2), (1997).

Панде 1994: Pande, G. Ch. (first ed. 1994, 2011) *Life and thoughts of Śaṅkarācārya*. Motilal Banarsidass Publishers, Delhi 1994.

Парпола 1981: Parpola, Asko. „On the formation of the Mimamsa and the problems concerning Jaimini, with particular reference to the teacher quotations and the Vedic schools.” . In: *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens* 25, (1981): 145-177.

Пиантели 1975-1976: Piantelli, Mario „Attention and communication: some observations on the contribution of Śaṅkara to the lexicon of Sanskrit as a metalanguage in Taittirīyopaniṣadbhāṣya 2,1,1.” In: *Indologica taurencia* Volume III-IV (1975-1976)

Русева 2018: Русева, Гергана „Прана в Атхарваведа”. In: *Notabene* 39 (2018). Available at: [Прана в Атхарваведа - Списание NotaBene \(notabene-bg.org\)](http://Prana%20in%20Atharva%20Veda%20-%20Notabene%20-%20Notabene-BG.org).

Теланг 1884: Telang K. T. „The Date of Śaṅkarācārya ”. In: *New Indian Antiquary*, vol. 13, (1884): 95.

Форт 1982: Fort A. O. *Turiya and the catuspad doctrine in advaita vedanta. Inquiry into an Indian states of consciousness doctrine. A dissertation in religious studies.* 1982

Фрийдман 2012: Freedman, Y. „Altar of Words: Text and Ritual in Taittīria Upaniṣad”. In: *BRILL, Numen*, 59 (4), (2012).

Хаас 2019: Haas, Dominik „Ritual, Self and Yoga: On the Ways and Goals of Salvation in the Kāṭha Upaniṣad”. In: *Journal of Indian Philosophy*, Vol. 47, No. 5 (November 2019): 1019-1052, Published by: Springer.

Хакер 1978: Hacker, P. „Śaṅkarācārya and Śaṅkarabhagavatpāda Preliminary remarks concerning the authorship problem” (Korrigierte Neufassung) In: *Kleine Schriften Wiesbaden: Franz Steiner Verlag*, (1978): 41–59. Originally published in *New Indian Antiquary*, 9, (1947): 175–186.
